

Begrip

nr. 90

MOZES BIJ JODEN, CHRISTENEN EN MOSLIMS

Ten geleide :

Mozes is niet alleen de man aan wie de allerhoogste zijn naam JHWH heeft geopenbaard, de man van de Tora, hij is ook, vanuit joods rabbijnse visie, Mosje Rabbenoe, Mozes onze leraar. Drs. W.Jac. van Bekkum, docent Hebreeuws aan het Instituut voor Semitische Taal- en Letterkunde in Groningen en secretaris van de synagoge aldaar, beschrijft Mozes vanuit deze joodse traditie.

Wij uiten onze dank aan de redactie van Schrift, dat in nr. 98 een thema nr. publiceerde over Mozes waaraan we dit artikel ontleen (adres administratie Mgr. Suyslaan 4, 6564 BV Landstichting).

Christenen hebben wat meer moeite met Mozes zoals blijkt uit prof.dr. B. Hemelsoet 's artikel, dat christenen maant tot bescheidenheid en gewetensonderzoek en noopt tot het afleggen van menig vooroordeel. Prof. Hemelsoet doceert aan de Katholieke Theologische Universiteit van Amsterdam.

De menselijke aspecten van Mozes in de Koran als beproefde profeet hebben Mohammed gesterkt in zijn donkere dagen. Mozes' ontmoeting met God in het vuur van de brandende struik, na een lange pelgrimstocht, heeft veel moslim mystici geïnspireerd. Ook zijn ontmoeting met Al Khidr is exemplarisch geworden voor de relatie tussen leerling en mystieke leermeester.

Mogen joden, christenen en moslims elkaar's rijke traditie ontdekken in de persoon van Mozes, die in zijn zoeken naar God buitengewoon belangrijk is voor de drie godsdiensten.

P.Reesink.

No. 90 mei/juni 1988
Abt. (5 nrs.per jaar) f.16
Losse nrs. f 4.- incl. porto
giro 4300211 t.n.v.
Cura Migratorum - Begrip

Begrip
Luybenstr. 17
5211 BR DEN BOSCH
tel: 073 - 145159

MOSJE, RABBENOE, MOZES, ONZE LERAAR

BETEKENIS

"en niet stond meer een profeet op in Israël als Mozes die God heeft gekend van gezicht tot gezicht, om alle tekenen en wonderen die God hem heeft opgedragen te doen in het land Egypte voor Farao en al zijn dienaren en heel zijn land, en om heel die sterke macht en grote vrees die Mozes heeft bewerkstelligd voor de ogen van Israël"(Deut. 34,10-12)

Dit zijn de laatste verzen van de Tora, waarin op zeer treffende wijze de wezenlijke betekenis van Mozes wordt geformuleerd. Hij is voor Israël de meest prominente figuur; een man zoals hij is er nooit meer geweest en iedere vergelijking kan hij doorstaan. Mozes, de herder van de kudde van Jetro, een taak die hij met zoveel inzet vervulde dat God besloot hem tot herder van Israël te maken (*Exodus Rabbah* 2,2) en daarom aan hem verscheen in de brandende braamstruik (*Ex.3,1-6*)

Zo begint de Mozes-geschiedenis die verder als een rode draad door de hele Tora loopt en uitmondt in deze laatste lofprijzing op zijn grootheid. Zijn hele aanwezigheid in de Tora kan gekarakteriseerd worden met wat bij de brandende braamstruik is begonnen het gesprek met de Eeuwige, de niet aflatende dialoog met God die zijn climax vindt in de ontmoeting op de berg Sinaj (*Ex.19,1-25*). Niemand is God zo dicht genaderd als hij en juist daarin is Mozes onvergelijkelijk. De tekenen van zijn omgang met God waren op zijn gezicht te lezen. Zijn stralende huid moest hij zelfs met een doek bedekken, wilde men dichterbij hem komen (*Ex.34,29-35*)

Mozes kent verschillende grote kwaliteiten. Hij is vòòr alles een herder, een gids voor het volk Israël. Op twee manieren heeft hij Israël de weg van onderdrukking en slavernij naar verlossing en bevrijding gewezen: in de eerste plaats door de uittocht uit Egypte, het land van onderdrukking, onder vertoon van de tien *makkot* "slagen" zoals het

Hebreeuws de tien plagen aanduidt, waarin de ware betrokkenheid en aanwezigheid van God tot uiting komt. Mozes brengt het volk in de woestijn en blijft zijn leiderschap uitoefenen tot het beloofde land in zicht is.

In de tweede plaats voert Mozes Israël naar bevrijding door het de Tora te leren. Via de weg van de Tora is er voor Israël verlossing van de weg der andere volkeren, van hun vele goden, hun onderdrukking, hun norm van het "recht van de sterkste".

In zijn leiderschap bestaat vaak een gelijkstelling tussen Mozes en Israël. Mozes wordt verantwoordelijk geacht voor Israël, terwijl tegelijkertijd een zekere afstand tussen beiden wordt bewaard (bijvoorbeeld in de uitdrukking "*ik en uw volk*" *Ex.33,16*) Maar op het kritieke moment van de verering van het gouden stierebeeld zegt God tot Mozes: "*ga, daal af, want het volk dat jij uit Egypte liet optrekken, heeft het vernoeid*" (*Ex.32,7*)"Rabbi Elazar zei: de Heilige-gezegend-zij-Hij zei tegen Mozes: stap af van jouw grootheid want heb ik je niet grootheid gegeven om Israël en nu heeft Israël gezondigd: wat heb ik nog met jou te maken? Onmiddellijk werd Mozes moedeloos en hij had niet de kracht te spreken. Maar toen Hij zei: laat Mij begaan; dan zal ik ze vernietigen, zei Mozes bij zichzelf: deze zaak is van mij afhankelijk. Onmiddellijk begon hij intens te bidden en verzocht om erbarmen"(*Babylonische Talmoed Berachot* 32a)

Mozes' verantwoordelijkheidsgevoel ging zo ver, dat hij bereid was voor Israël te sterven(*Ex.32,32*) in plaats van Gods aanbod te accepteren Israël te vernietigen en een nieuw volk te scheppen uit zijn eigen nageslacht (*Ex.32,10; Num. 14,12.; Deut.9,14*).

Ir. feite is Mozes daadwerkelijk voor Israël gestorven. "Toen hij het land wilde binnengaan, zei hij: Laat me toch overtrekken en het goede land zien" (*Deut.3,25*). De Heilige-gezegend-zij-Hij sprak tot hem: Mozes, ik heb al een keer mijn verzoek laten zitten en dat van jou vervuld. Ik zei: "en ik zal ze vernietigen", en jij zei "vergeef toch!", en dat van jou werd vervuld. En ook nu weer verlang ik dat van Mij te vervullen en dat van jou in te trekken. De Heilige-gezegend-zij-Hij zei ook nog tot hem: Mozes, jij weet niet wat je moet doen.

Mozes, jij weet niet wat je moet doen. Jij wilt het touw aan beide einden vastgrijpen. Als jij 'laat me toch overtrekken' wilt laten doorgaan, trek dan 'vergeef toch!' weer in, en zo je 'vergeef toch!' wilt laten doorgaan, trek dan, laat me toch overtrekken' weer in. Rabbi Jozua b. Levi zei: toen onze leraar Mozes dit hoorde, zei hij tegen Hem: Heer der Wereld, laat Mozes en honderd van zulke sterven, maar breng geen schade, zelfs niet aan de nagel van de vinger van één van hen (=Israël)" *Deinot: rimonium Rabbah 7,10*).

EIGENSCHAPPEN

Vanuit de Tora en de Rabbijnse tradities leren wij de eigenschappen kennen, die bij Mozes in zijn omgang met God enerzijds, met Israël anderzijds een rol spelen. Mozes blijkt bij al zijn bemiddelen en pleitbezorgen zeer loyaal naar beide kanten toe. "Niet zo is Mijn dienaar Mozes; ten aanzien van heel Mijn huis is hij trouwhartig" (*Num.12,7*). Vanwege zijn trouw was het Mozes vergund dat "zijn gezicht in deze wereld kon schijnen met een licht dat bestemd is voor de rechtvaardigen in de komende wereld. Omdat hij altijd verlangde, streefde en er op toezag vrede te bewerken tussen Israël en hun Vader in de hemel" (*tanchoema de-Bej Elijahoe 17*)

BESCHEIDEN

In hoofdstuk 12 van het vierde Toraboek wordt nog eens duidelijk gemaakt, welke positie Mozes inneemt. Hij is niet als de andere profeten, aan wie God Zich in een visioen of droom bekend maakt (vers 6). Bij hem is het meer: God spreekt met hem van mond tot mond, duidelijk en niet in raadsels, en Mozes aanschouwt het beeld van God (vers 8). Hier neemt God het voor Mozes op tegenover Mirjam en Aäron die hadden gemeend Mozes te moeten terechtwijzen. Maar waarom had hij toegelaten dat anderen ook profiteerden zoals Eldad en Mejdad (*num. 11,26*). Waarom liet hij zich door Mirjam en Aaron vermanen zonder in te grijpen? Dit wordt verklaard in vers 3: "en de man Mozes was zeer bescheiden meer dan enig mens op de aardbodem". Mozes bescheidenheid is spreekwoordelijk; Rasji legt uit: "nederig en geduldig"- zo moeten wij zijn bescheidenheid verstaan.

De tekst zegt: een bescheiden *man* meer dan andere *mensen*. Er is geen sprake van "de profeet Mozes"; die benaming treffen we zelden aan. In de latere boeken komt het zelfs maar één keer voor (*Hosea,1-2,14*). Daarentegen wordt veelvuldig het woord "dienaar" aan Mozes naam toegevoegd, hetgeen wederom de notie van nederigheid oproept. In de latere dichtkunst van de synagoge, de *Pijoet*, is de verwijzing naar Mozes als "bescheiden" zeer populair. In de Rabbijnse literatuur wordt zijn geduldige houding in vele gevallen als verklaring aangevoerd: "En het volk kwam bij Mozes en zei: wij hebben gezondigd, want wij spraken tegen de Heer en tegen jou (let wel: een dubbele erkenning: (*Num. 21,7*). Onmiddellijk ging Mozes voor hen bidden. Dit leert je de nederigheid van Mozes die niet aarzelde voor hen om erbarming te vragen en het leert je de kracht van berouw, want zodra ze zeiden: wij hebben gezondigd, was hij onmiddellijk welwillend tegenover hen om erbarming te vragen. Want iemand die vergeving schenkt, wordt niet cru meer" (*Tanchoema, Choekkat 19*).

ONGEDULDIG

Toch is Mozes' bescheidenheid niet van die aard dat hij nooit zijn geduld zou verliezen. In de episode van het gouden stierebeeld komt dat duidelijk voor de dag, wanneer hij uit woede de stenen tafelen stuk gooit (*Ex. 32,19*). De Rabbijnen weten daar nog wel enkele voorbeelden aan toe te voegen, zoals in de volgende traditie, waarin het ongeduld en de verontwaardiging van Mozes een rechtgeaarde Rabbijnse wending nemen: "de wijzen zeggen: Mozes sprak tot Israël: wellicht hebben jullie er geen idee van hoezeer ik mij heb uitgesloofd om de Tora en hoeveel werk ik eraan heb gehad en hoeveel moeite ik daarin heb zitten, zoals gezegd wordt: en hij was daar met God veertig dagen en veertig nachten (*Ex. 34,28*) en (*de tekst*) zegt (*ook*): en ik zat op de berg veertig dagen en veertig nachten (*Deut. 9,9*). Ik trad te midden van de engelen en de Levende Wezens en de Serafim, van wie één al de hele wereld in vlammen kan zetten als gezegd wordt; Serafim staan boven Hem (*Jes.6,2*). Mijn ziel, heb ik om wille van de Tora gegeven, mijn bloed heb ik om wille van haar gegeven. Zoals ik haar met inspanning heb geleerd, zo zullen ook jullie haar met inspanning onderwijzen!" (*Sifrej Devarim, Ha'azinoe*

DE MAN MOZES DE MAN GODS

Uit onze citaten wordt duidelijk dat de Rabbijnse typologie van Mozes niet op zichzelf staat, maar haar wortels steeds weer in de Mozes-verhalen van de Tora vindt. In allerlei tradities treffen we verfijningen aan van de Tora-passages over Mozes.

Daarin lijkt in de eerste plaats vooral de menselijke kant van Mozes te worden benadrukt. Mozes is een man, *ha-iesj Mosjé*, de man Mozes, die zijn gebreken en onhebbelijkheden kent. Men meent in deze tendens grote tegenstrijdigheden te herkennen. Hij die het zijn hele leven van het woord moet hebben, steeds in gesprek met God en met Israël, hij die de hele Tora heeft gesproken; heeft deze man niet een spraakgebrek en verstomt niet zijn mond als eerste reactie op iedere schokkende gebeurtenis? Hij die het volk Israël door de zee liet trekken, is er ooit een lofzang op hem gezongen? (Ex. 15).

ONTROUW

De Tora en de Rabbijnse traditie laten er geen misverstand over bestaan

: Mozes heeft de Eeuwige dan wel benaderd, heeft Hem gehoord en gezien, toch is hij in geen enkel opzicht Zijns gelijke en neemt geen enkele kwaliteit van Hem over. Mozes is een man Gods (zie bijvoorbeeld Joz. 14,6), maar geen god, een man, een mens. Elke neiging aan Mozes goddelijke macht of status toe te schrijven, moet worden weggenomen. Mozes is geen heilige, geen engel en in het verlengde van deze gedachte ook geen "stichter" van het Jodendom zoals Jezus en Mohammed gezien worden als stichters van Christendom en Islam. (1)

Elk heldendom wordt in verband met Mozes vermeden en om ons echt iedere illusie te ontnemen: Mozes beging een aantal ernstige fouten die hem zwaar worden aangerekend zoals in het verhaal van de twaalf verspieters (Num.13 en 14) en bij het water van *Massa en Meriba* (Num. 20,2.-13, zie in vergelijking Ex.17,1-7. De bestraffing is uitzonderlijk zwaar: niet hij, maar Jozua zou het volk Israël het beloofde land binnenleiden. Wie zou er meer dan hij gerechtigd zijn na al zijn inspanningen

het volk inderdaad in zijn nationale positie te bevestigen? Maar het gebeurt niet; Mozes' leiderschap is daardoor onvolkomen, niet afgerond. Als een consequentie van zijn ontrouw krijgt hij geen kans de kroon op zijn werk te zetten en sterft hij, voordat God Zijn beloften aan Israël werkelijk vervult.

MOZES' DOOD

De ontrouw en het sterven van Mozes (zie Num. 14,30; Deut. 1,37-38; Deut. 32,51) tonen wederom aan dat niet Mozes, maar God Zelf Zijn plannen met Israël doorzet. Deze plannen gaan boven Mozes uit en tegelijkertijd speelt hij een belangrijke rol in de vervulling ervan. In het slot van de Tora, het verslag van de dood van Mozes, proeven wij weer een merkwaardige spanning. Deut. 34: Mozes beziet het hele land, God herhaalt Zijn belofte dit land aan de Israëlieten te geven. Vers. 5-6; "toen stierf Mozes, de dienaar van God, daar in het land Moab, bij monde van God. En Hij begroef hem in het dal in het land Moab, tegenover Beth-Pe'or, en niemand kent zijn graf tot op heden". Mozes is bij zijn dood nog sterk en gezond, de Israëlieten bewenen hem, er was en er is geen als Mozes.

Menselijke en goddelijke aspecten vloeien in dit verhaal bijna onontwarbaar in elkaar. De dood van Mozes wordt daardoor een mysterie dat een theologisch probleem vormt. De man Mozes wordt vernederd (zijn dood is een straf; hij heeft nooit het beloofde land betreden; zijn graf bevindt zich in een dal in tegenstelling tot de bergtop waar hij dicht bij God was en de Tora ontving) en tegelijk wordt hem grote eer aangedaan (hij sterft 'bij monde van' God, Rasji verklaart: een kus van God, en God Zelf is het die hem begraaft).

De Rabbijnen (en zij niet alleen!) komen tot verschillende standpunten over de vraag, of Mozes werkelijk is gestorven. "Rabbi Jossi zegt: de *Sjechina* (de Aanwezigheid Gods) is nooit afgedaald (op aarde) en Mozes en Elia zijn nooit naar boven (de hemel) opgestegen, zoals gezegd wordt: de hemel is de hemel van de Heer, maar de aarde heeft Hij aan de mensen gegeven (Psalm 115,16)" (*Babylonische Talmoed Soekka 5a* - de combinatie van Mozes en Elia is ook in het nieuwe Testament bekend, zie bijvoorbeeld Mat.

17,3)

Op hetzelfde Psalmvers "de hemel is de hemel van de Heer etc." bestaat ook deze verklaring: " Mozes kwam en veranderde het onderste (het aardse) in het bovenste (het hemelse) en het bovenste in onderste, zoals geschreven staat: en Mozes ging op tot God (Ex. 19,3.), en God daalde neer op de berg Sinaj (Ex.19,20") (Deuteronomium Rabbah 10,2) .

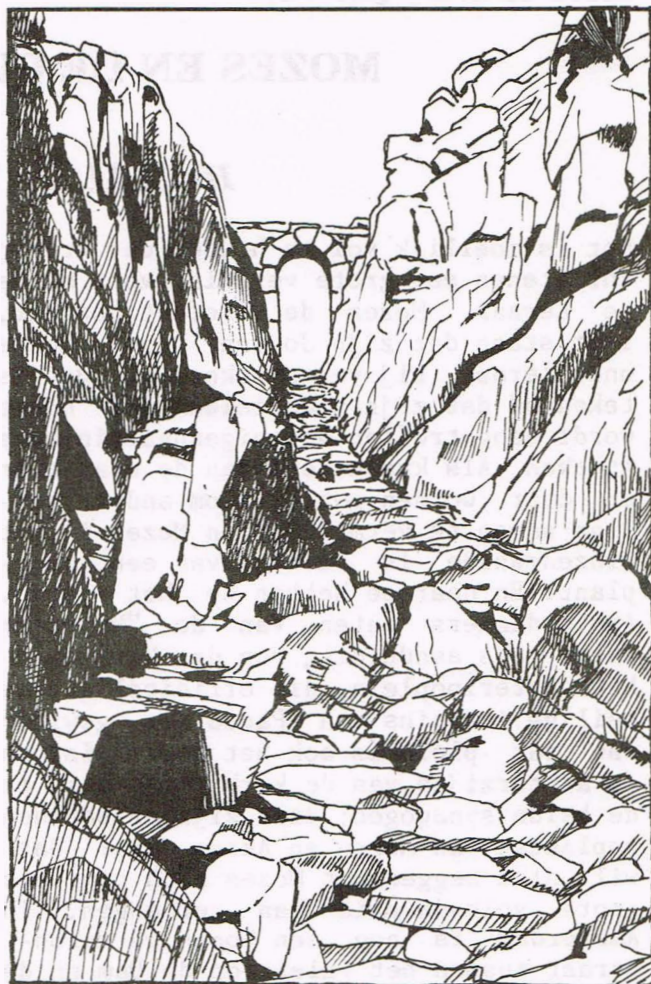
De Rabbijnen waren zich wel bewust van de uiteenlopende visies: "en sommigen zeggen: Mozes is niet gestorven, zo staat hier geschreven: en Mozes stierf daar (Deut.34.5). en elders staat geschreven: en hij verbleef daar met God (Ex.34.28), zoals het in het laatste betekent: staan en dienen, zo betekent het ook hier: staan en dienen" (Babylo-nische Talmoed Sota 13b). In deze visie verblijft Mozes in de hemel als dienaar van God zoals hij op de berg Sinaj stond en God diende. Zo zijn veel meer opvattingen te vinden omtrent Mozes verblijf in de hemel of in de komende wereld, opvattingen die grote verwantschap tonen met apokalyptische en christelijke tradities. Ook heerst de vanuit de Tora aangereikte gedachte dat de schildering van Mozes' dood een praktisch doel diende, namelijk het tegengaan van een Mozes-cultus en het voorkomen van een "zaligverklaring". De onbekendheid met zijn graf moest in dit licht bezien de vorming van een "heilige plaats" voor eens en voor altijd verhinderen. Ook op deze wijze werd gewaakt tegen een vergoddelijking van Mozes.

ONZE LERAAR

Opvallend is dat in de latere boeken van Tenach, vooral in de Psalmen en profetenboeken, Mozes geen bijzondere aandacht krijgt als persoon, maar bijna consequent vereenzelvigd wordt met de Leer die hij ontvangen heeft en aan zijn volk Israëel heeft onderwezen. De uitdrukking *Torat Mosjé*, de Leer van Mozes, wordt wel veelvuldig in deze boeken aangetroffen en dit geeft goed weer, hoe Mozes identiek werd aan zijn Tora, hoe zijn persoon geheel in de schaduw komt te staan. Toch zagen de Rabbijnen kans van de "Leer van Mozes" weer de "Leer" en "Mozes" te maken in impliciete samenhang met elkaar.

Het beeld van Mozes werd een kenmerkende Rabbijnse kant opgetrokken, namelijk die van de grote leraar, op wie de gehele

joodse leertraditie rust. Mozes staat aan het begin van zowel de schriftelijke als de mondelinge Leer, zoals in het belangrijke tractaat *Pirkej Avot* (spreuken der Vadersen) wordt gesteld: "Mozes ontving de Tora op de Sinaj en leverde haar over aan Jozua, en Jozua aan de oudsten, en de oudsten aan de profeten en de profeten leverden haar over aan de mannen van de de Grote Vergadering..(*Misjna Avot 1,1*). God heeft Mozes in de veertig dagen dat hij op de berg Sinaj vertoefde, onderwezen in de Tora die Mozes verder onderwees aan zijn leerlingen en die zijn leerlingen weer onderwezen aan hun leerlingen, etcetera, etcetera. Aldus kent de hele Rabbijnse leertraditie een relatie met Mozes op de berg Sinaj. Dit leren omvat alle *Talmoed Tora* (studie van de Tora) op grond van het Tora-vers: en God sprak al deze woorden (Ex.20,1): de heilige geschriften, de *Misjna*, de *Talmoed*, de *Halacha*, de *Aggada*, zelfs de antwoorden op vragen van toekomstige wijzen aan hun leraren, dit alles openbaarde God aan Mozes, want "Hij sprak al deze woorden" (Zie de *Jeruzalemse Talmoed Pea 2.6.17a*)

Sinai: Berg van Mozes poort naar de hemel

In deze en vele soortgelijke uitspraken omvat het Rabbijnse begrip van Tora het hele complex van de schriftelijke en mondelinge Leer. waarbij een zekere voorliefde voor de laatste, *de Misjna*, aan de dag wordt gelegd. Algemeen wordt in *Ex. 34,27* de verbinding tussen schriftelijke en mondelinge Leer herkend: "schrijf je deze woorden op (geschreven Tora), want bij *monide* van deze woorden (mondeline Tora) heb ik met jou (Mozes) en met Israël een verbond gesloten". Twee maal "deze woorden" en omwille van de laatste, mondelinge overlevering, sloot God een verbond met Israël, aldus Rabbi Jochanan die hier wel in een uiterste vorm de waarde van de mondelinge Leer weergeeft (*Babylonische Talmoed Gittin 60b*).

En ook al bracht de mondelinge leertraditie vele, nieuwe halachot, gangbare regels voor de joodse levenspraktijk, in hun evenwaardigheid aan de geboden van de schriftelijke Tora en hun uiteindelijke beslotenheid, daarin stoelen zij als het ware op wat Mozes geleerd heeft en gaan op hem terug, zijn zij een *Halacha le-Mosjé mi-Sinaj* (tradities aan Mozes op Sinaj gegeven).

De hele Tora is een Leer voor allen en daarin wordt Mozes tot een leraar voor allen, Mosjé Rabbenoe, onze leraar Mozes. Zo blijft in het alles overheersende belang van de Tora voor het Jodendom Mozes als archetype van de leraar staande. Zo blijft Mozes een gestalte die een brug slaat tussen hemel en aarde, tussen God en mens, in sublieme balans tussen beide, in dienst van beide, als mens een man Gods, als man Gods een mens. "En niet stond meer een profeet op in Israël als Mozes".

drs.W.Jac. van Bekkum.

docent Hebreeuws aan het Instituut voor Semitische Taal- en Letterkunde in Groningen. Secretaris van de Synagoge te Groningen.

(1) volgens veel moslims wordt niet Mohammed als stichter van de islam beschouwd, maar God zelf. Zo was Abraham reeds een moslim. (noot van redactie).

MOZES EN DE CHRISTELIJKE TRADITIE

IDEAAL OF WERKELIJKHEID?

Het is moeilijk vol te houden dat er bij christenen een grote verering voor Mozes de Leraar, Mozes de Profeet bestaat, laat staan dat zijn Joodse naam, Mozes onze leraar, bij velen bekend is. Het is tekenend dat zijn naam zelden of nooit wordt aangetroffen als eigenaam in onze streken. Als krachtterm kan de naam hier en daar worden gehoord, om andere heilige namen te vermijden; en Mozes in het biezenmandje is de naam van een kamerplant. En daarmee hebben we het gehad. Amsterdammers weten van de "Mozes en Aäron" als aanduiding van de kerk aan het Waterlooplein, die officieel aan de heilige Antonius van Padua is gewijd; aan dat plein is ook het Mozeshuis, en de achterzijde van de kerk ziet uit op de beide synagogen; daar zijn de beelden geplaatst van Mozes en Aäron. Maar dat wil niet zeggen dat Mozes zich over een grote volksdevotie kan verheugen. In Amsterdam is nog een Mozes en Aäronstraat tussen het Paleis op de Dam en de Nieuwe Kerk, daar symboliseren de beide namen de wereldlijke en de geestelijke

macht, wel gescheiden door die straat.

LUISTEREN NAAR MOZES

Dit is vreemd want vanuit zelfs de geschriften die wij het nieuwe testament noemen zou anders verwacht kunnen worden. In het vijfde hoofdstuk van het evangelie naar Joannes kunnen wij lezen: Gij onderzoekt de schriften, want gij meent daarin eeuwig leven te bezitten, zij zijn het die getuigen van Mij (*Joës 5,44*) en even verder: Want indien gij Mozes zoudt geloven, zo zoudt gij Mij geloven, want hij heeft van Mij geschreven. Maar indien gij zijn schriften niet gelooft, hoe zult gij Mijn woorden geloven? (*Joës.5,46-47*). Het is tekenend voor onze lezing van de evangeliën, dat wij denken dat deze woorden voor anderen bestemd zijn, en niet voor ons. Deze teksten worden gelezen als teksten vanuit een ver verleden, voor de tijdgenoten van Jezus bestemd, namelijk: voor de Joden, wij hoeven ons er niet al te veel, zo niet niets van aan te trekken.

Hetzelfde geldt van de teksten die in het evangelie van Lucas staan vermeld. In het bekende verhaal van Lazarus en de rijke vrek, vraagt de rijke vrek in het helse vuur aan Abraham of "Abraham Lazarus niet kan zenden naar zijn broeders: opdat zij niet komen in deze plaats van pijniging. Abraham antwoordt: zij hebben Mozes en de Profeten, dat zij die horen. En hij zeide: nee, vader Abraham, maar als iemand uit de doden tot hen heengaat, zullen zij zich bekeren. Maar hij antwoordde hem: als zij niet naar Mozes en de Profeten horen, zullen zij zich ook niet door iemand uit de doden laten gezeggen"(Luc. 16,28-31). Dit is een indringende tekst. Want vele christenen wekken veeleer de indruk dat zij zich laten overtuigen door iemand die uit de doden is opgestaan. Zij menen te weten, belijden, dat Jezus uit de doden is opgestaan. Zij menen dat zij zich daarom niet meer door Mozes en de Profeten hoeven te laten gezeggen. Maar de voorzichtige vraag kan worden gesteld of we ons wel in de rechte zin van het woord door Degene die uit de doden is opgewekt kunnen laten gezeggen als wij dat niet doen aan de hand van Mozes en de Profeten.

In het zelfde evangelie van Lucas staat het bekende verhaal van de leerlingen van Emmaus. O onverstandigen en tragen van hart om te geloven al hetgeen de profeten hebben gesproken. Moest de Messias dan dit alles niet lijden, en zo zijn heerlijkheid ingaan? En begonnen hebbende bij Mozes en alle profeten, legde Hij hun uit wat op Hem betrekking had(Luc.24,25-27). We mogen Lucas dankbaar zijn dat hij op deze plaats niet gezegd heeft welke tekst de Verrezene heeft uitgelegd. De ellende zou niet te overzien zijn geweest. Als Jezus een bepaalde tekst zou hebben uitgelegd, zou deze ene tekst immers alle bewijslast hebben moeten dragen, en we zouden verder, met deze ene tekst in de hand, Mozes en de Profeten terzijde kunnen schuiven.

WEINIG PLAATS IN LITURGIE

Toch lijkt het er veel op, dat wij daadwerkelijk Mozes en de Profeten terzijde hebben geschoven, want ondanks het verhaal van de Emmausgangers wordt er in de officiële katholieke liturgie tussen Pasen en Pinksteren niet uit Mozes en de Profeten voorgelezen, en in de Handelingen van de Apostelen die tussen Pasen en

Pinksteren de plaats moeten innemen van de sinds Vaticanum II ingevoerde lezing uit Mozes en de Profeten, wordt met een bijna systematische regelmaat alles overgeslagen wat aan Mozes en de Profeten herinnert. De nieuwe vertaling van de Evangelien en de Handelingen van de Katholieke Bijbelstichting geeft als verklarende voetnoot bij *Luc. 16,29-31*: "Mozes en de Profeten: deze verzen bevestigen de blijvende betekenis van de wet en de profeten: zelfs de opstanding van iemand uit de doden heeft geen overtuigingskracht voor wie zich niet houdt aan de woorden van de "schrift" (sic: niet "Mozes en de Profeten") vgl 24,27 en 44 waar juist het verhaal van Mozes en de Profeten toegang geeft tot het geloof in de opstanding van Jezus". Toch moet deze voetnoot al als winst worden aangemerkt, want de Willibrordvertaling heeft bij de genoemde verzen geen enkele kanttekening. Maar wie niet helemaal vreemdeling is in het liturgische Jeruzalem van onze dagen weet hoe schamel het gesteld is met de eer, en de verering die aan Mozes wordt gebracht. Voorwaar geen situatie om juichtonen aan te heffen over het respect, laat staan devotie, die aan Mozes is gewijd! En wie zich op welke manier ook met de liturgie bezig houdt, - en de voorbereiding daarvan,- weet hoe moeilijk het is Mozes (en de profeten) het respect te betuigen dat van ons,- ook in het zgn. nieuwe testament,- gevraagd wordt. Maar al te vaak doet de (te) gemakkelijke vooronderstelling opgeld dat het zgn. oude testament voor de Joden is, en het zgn. nieuwe voor "ons" christenen. Veelal heeft het er alle schijn van dat de klacht van Martin Buber nog steeds geldt. Hij schrijft dat de Kerk gelukkig de ketterij van Marcion niet gevolgd heeft. Marcion de ketter wilde het zgn. oude Testament, Mozes en de Profeten uit de Kerk bannen. "De Kerk heeft willen weten,- zo schrijft Buber-, dat, als schepping en openbaring uit elkander zouden worden gescheurd, haar het gehele fundament van haar invloed op de ordeningen van deze wereld zouden worden ontnomen." Ook de reformatie heeft de ketterij van Marcion niet gevolgd. Adolf von Harnack kan in genen dele een anti-semiet worden genoemd, hij is veeleer een representant van een breed liberalisme, en was juist daarom de mening toegeedaan, dat wat er na aftrek van de Profeten en de Psalmen nog overbleef (dwz Mozes!) van het oude testament, de innerlijke ontwikkeling van de

kerk hinderde. Want, zo nog steeds van Harnack: "het oude testament sinds de 19e eeuw nog te "conserveren" als cano-nieke oorsprong in het protestantisme is het gevolg van een religieuze en kerke-lijke verlamming" (Martin Buber in: An der Wende, Reden Über Das Judentum, Kölm und Olten, 1962, Die erste Reden: Geist Israëls, p.31). Vijftig jaar na datum weten wij hoe dit heeft uitge-werkt. Het is hier niet de plaats om dat uitvoerig in herinnering te roepen. Maar een en ander moet wel tot nadenken stem-men als er gesproken wordt over de devo-tie en de verering van Mozes bij chris-tenen, in het bijzonder bij katholieken. De naam van Mozes komt 80 maal voor in het nieuwe testament, die van Abraham onze vader 73 maal, laten we hopen niet te vergeefs.

KERKELIJKE KALENDER

Wat weinigen zullen weten is dat de naam van Mozes en de naam van Abraham een plaats hebben in de kerkelijke heiligen-kalender van het Oosten en het Westen. Abraham heeft zijn plaats gekregen op de 9e oktober, gelijk met die mysterieuze heiligen Dionysius, Rusticus en Eleutherius. Deze laatste heiligen spellen in hun namen de verrukkingen van het loof-huttenfeest. Dionysius als de naam van de roes, Rusticus als die van de land-man, tevreden over de oogst, en Eleutherius als die van de vrijgemaakte, be-vrijd van alle inspanningen van de oogst. Op de dag dat deze drie in ge-dachtenis worden gehouden, wordt ook de naam van Abraham in herinnering geroe-pen, de aartsvader aan wie de beloften zijn gedaan van het land, en het zaad in de akker thuis, vader van alle gelovigen. Maar ook Mozes heeft zijn plaats in de kerkelijke kalender. Op 4 september luidt het: op de berg Nebo, in het land van Moab gedachtenis van de heilige Mozes, wetgever en profeet. De Oosterse traditie is uitbundiger, zij tekent op 4 september aan: gedachtenis van de heilige Mozes: die God gezien heeft, wetge-ver. En zij legt het zo uit: Mozes, de hoogste van de Philosophen, de wijste van de wetgevers en de oudste van alle geschiedschrijvers. Met deze lofprijzing op Mozes neemt de oosterse kalender de lofprijzing over uit de Joodse traditie van Alexandrië. Philo heeft zo over Mozes geschreven in zijn "leven van Mozes". En de christelijke traditie heeft daar niets aan toe, heeft daar

niets aan af willen doen. In de oosterse traditie wordt op dit feest van Mozes de volgende antiphon aangeheven: "Wij die de gedachtenis van Uw profeet Mozes vieren, smeken u, o Heer, red onze zie-len op zijn voorspraak". Dat is nogal wat, zo te kunnen en te mogen bidden. Want de woorden "red onze zielen, op zijn voorspraak" zijn een duidelijke herinnering aan evenzovele smeekbeden die tot Jezus worden gericht in de evan-geliën. Zo wordt Mozes in ere gehouden, zo getuigen de liturgische boeken van hem. Maar toch er zullen er maar weinig zijn, temidden van de westerse christe-nen, die vandaag de dag zo zullen bid-den.

MOZES VERBEELD

Van de andere kant: de beeltenis, de afbeelding van Mozes is bekend. Ook degenen die hem niet vereren weten hoe hij eruit ziet, hoe hij wordt afgebeeld. De Mozes van Michel Angelo is tot op de dag van vandaag in miniatuur als souve-nier in Rome te koop; het beeld zelf is een van de veel bezochte bezienswaardig-heden van de eeuwige stad, en Freud heeft er zijn intelligente beschouwingen aangewijd. Mozes wordt afgebeeld met twee hoornen die uit zijn voorhoofd groeien. Dat is vreemd want op bijna alle andere afbeeldingen van Mozes komen er stralenbundels uit zijn voorhoofd, geen hoornen. Vanwaar dat toch niet geringe verschil? Zowel de stralenbun-dels als de hoornen die het beeld van Michel Angelo sieren, berusten op een begrijpelijk misverstand bij de vertal-ing van hetgeen geschreven staat in het boek *Exodus (Ex.34)*. *Exodus 34,29-30* luidt zo: "en het geschiedde, toen Mozes van de berg Sinai afging (de twee tafe-len der getuigenis nu waren in de hand van Mozes, als hij van de berg afging) zo wist Mozes niet dat het vel van aan-gezicht **GLINSTERDE**, toen Hij met Hem sprak. Als nu Aäron en al de kinderen Israëel Mozes aanzagen, ziet, zo **GLINS-TERDE** het vel zijns aangezicht; daarom vreesden zij tot hem toe te treden". Het woord dat hier in de Statenvertaling vertaalt wordt met **GLINSTEREN** heeft in het Hebreeuws dezelfde medeklinkers als het woord dat wij met hoorn kunnen ver-talen. Hieronymus, de vertaler van de Schriften in het Latijn, -en vertaling zo wijd verspreid dat zij de Vulgaat is gaan heten," de wijdverbreide"- heeft in zijn vertaling dat woord "hoorn" meege-

lezen; en hij vertaalt "facies cornuta", gehoornd aangezicht, waar in de Statenvertaling van een glinsterend aangezicht wordt gesproken. Zo hebben de hoornen hun weg gevonden naar het beeld van Michel Angelo, maar ook naar de talloze andere afbeeldingen van Mozes die wij kennen. Afbeeldingen waar de hoornen van Michel Angelo worden weergegeven als stralenbundels die als hoornen uit zijn voorhoofd komen. Hoe anders zouden kunstenaars hebben kunnen afbeelden dat zijn aangezicht **GLINSTERDE**, dat zijn aangezicht verheerlijkt was? Op die manier laten zij de heerlijkheid uitbreken uit zijn wijze voorhoofd, de weerschijn van Gods heerlijkheid straalt eruit!

Zelfs Raschi, de grote joods middeleeuwse commentator schrijft bij: "en straalde de huid van zijn aangezicht", het volgende commentaar: Want "straalde" klinkt ook als een soort van hoorn. Het opmerkelijke in dit commentaar is dat de woorden, de klank van de woorden, voor de uitleg belangrijk worden gevonden. Raschi heeft geweten dat het werkwoord "stralen" betekent, maar hij heeft de mogelijke verbinding met het woord "hoorn" niet op willen geven. Door die woorden, door die klank van de woorden is onze verbeelding gevoed, uitgebeeld.

2 x 2 STENEN TAFELN

Zo is Mozes voor iedereen herkenbaar geworden. Maar zo ogenschijnlijk rustig als Mozes is uitgebeeld door Michel Angelo, zijn doorgaans de afbeeldingen van Mozes niet in de prenten die in de Bijbel, de Bijbelse geschiedenissen en kinderbijbels worden afgedrukt. Daar wordt Mozes doorgaans afgebeeld, als hij van de berg afdaald, met zijn stralende gezicht, met de stralenbundels op zijn hoofd. Hij houdt de stenen tafelen hoog boven zijn hoofd. In die houding ziet hij de dans om het gouden kalf en hij staat op het punt om die twee stenen tafelen te verbrijzelen. Maar ook deze afbeelding is niet helemaal in overeenstemming met wat de schriften schrijven. Zeker Mozes heeft de twee stenen tafelen in stukken gesmeten. Maar als hij dat doet straalt zijn aangezicht (nog) niet:" en het geschiedde, toen hij het legerkamp naderde, en het kalf en de dansen zag, dat de toorn van Mozes ontstak, en dat hij de tafelen uit zijn handen wierp, en deze beneden aan de berg verbrak". Dit staat geschreven in

hoofdstuk 32 van de *Exodus* (vers 19) en niet in hoofdstuk 35. Het stralen van Mozes aangezicht kan pas worden vermeld als Mozes ten tweede male van de berg afdaald, als Mozes het nieuwe verbond, getuige twee nieuwe tafelen, in ontvangst heeft mogen nemen, om zo het nieuwe verbond aan te bieden aan het volk, en het verbond opnieuw te verkondigen. (*Ex.34,29*). De verbeelding van zovele afbeeldingen heeft hier twee verhalen samengevoegd. En zo is van Mozes het beeld bewaard gebleven als degene, die in opperste toorn het verbond verbreekt, de stenen tafelen van het verbond vergruist, ondanks zijn stralend aangezicht. Wat dat voor de devotie tot Mozes teweeg gebracht heeft laat zich raden. Mozes wordt geïdentificeerd met deze daad, met het breken van het verbond, en een bepaalde lezing van Paulus heeft de rest gedaan. Tot onmeetbare schade, tot op de dag van vandaag. In de tekst van *Exodus 35* staat geschreven dat Mozes zijn aangezicht moest bedekken als hij met zijn volk sprak. Zij konden zijn aangezicht niet verdragen vanwege de weerglans van Gods heerlijkheid. Het volk is niet bij machte Mozes te zien van aangezicht tot aangezicht, en de stenen tafelen zijn gebroken. Mozes met zijn stralende aangezicht heeft ze vernietigd... Maar voor wie nauwkeuriger de schriften leest weet dat dit een jammerlijke verkorting is van het verhaal. Want Mozes met zijn verheerlijkt gelaat houdt de stenen tafelen in zijn handen, zoals Michel Angelo hem ook heeft afgebeeld. Als Mozes aangezicht verheerlijkt is kan hij die nieuwe stenen tafelen, het nieuwe verbond niet meer verbreken. Deze stenen tafelen, deze nieuwe tafelen zullen niet meer worden gebroken.

STEEN EN HART

Want ook hier geldt: Gods beloften zijn onberouwelijk. Deze verbondstafelen, deze tafelen van getuigenis, zullen hun plaats krijgen in de ark van het verbond, zij zullen als stenen tafelen van getuigenis worden bewaard in het heilige der heilige. Zij zullen in het hart van het hart van het heiligdom, in Jeruzalem aanwezig zijn. Deze nieuwe tafelen zijn terecht het NIEUWE verbond. De grote verwachting, de grote belofte is dat datgene wat op die nieuwe tafelen van het verbond staat geschreven eens met heel het hart, met heel de ziel en met

alle krachten zal worden gedaan. De tegenstelling is niet tussen datgene wat op stenen tafelen staat geschreven en datgene wat met het hart zal worden gedaan. Deze tegenstelling wordt maar al te gretig gemaakt. En deze tegenstelling is er de oorzaak van dat maar al te graag Mozes wordt afgebeeld die de stenen tafelen verbrijzelt, want deze tafelen verbrijzeld zullen immers een plaats maken voor een verbond dat niet op stenen tafelen wordt geschreven, maar in het hart van de mensen zal worden gegrift. Zo wordt een wig gedreven tussen Mozes' tafelen en ons zogenaamd vroom hart. Daarom moet met grote nadruk worden onderstreept dat daar de tegenstelling niet kan liggen. De tegenstelling is: tussen datgene wat op stenen tafelen staat geschreven EN OOK met geheel het hart, geheel de ziel en alle krachten wordt gedaan. Wat op die stenen tafelen staat geschreven zal met het

hart moeten worden gedaan. De onjuiste tegenstelling heeft veel ellende teweeg gebracht. Ze heeft een tegenstelling gecreëerd tussen de zgn. oude wet en de zgn. nieuwe wet. Zij heeft de aandacht voor Mozes doen verflauwen, en Mozes weggedrukt uit onze devotie. Sterker nog, de doek als bedekking op het aangezicht van Mozes is in een blinddoek veranderd, en zo is de synagoge met een blinddoek voor haar ogen, - ter dood veroordeeld, - talloze malen afgebeeld; de meest bekende wel in Straatsburg. Deze bedekking die Mozes zelf voor zijn stralende aangezicht, de weerglans van Gods heerlijkheid deed, is geworden tot een blinddoek die WIJ de synagoge hebben voorgebonden. De synagoge "heeft" geen blinddoek voor haar ogen, zij is haar omgedaan, aangedaan, omgebonden. Zo hebben wij zelf, christenen, de heerlijkheid van Mozes versluierd.

DE DIENST VAN HET ZGN. NIEUWE VERBOND

Dat de bedekking van Mozes' aangezicht tot blinddoek, - teken van verblinding, - is geworden, is gevolg van een te haastige, zo niet hebzuchtige lezing van het derde hoofdstuk van de tweede brief van Paulus aan de kerk van Korinthe. Boven dit hoofdstuk is bv. in de Statenvertaling geschreven: de uitnemendheid van het Nieuwe Testament boven het Oude, de Willibrordvertaling is in de aanduiding bescheidener: de dienst van het Nieuwe Verbond. Maar de lezer van dit hoofdstuk moet bedenken dat waar er gesproken

wordt van het nieuwe verbond het immer gaat om het doen met het gehele hart, de gehele ziel en alle krachten van hetgeen op de (niet verbrijzelde) stenen tafelen van het verbond geschreven staat. De letter alleen op stenen tafelen geschreven, blijft een dode letter, en doodt ook als wat geschreven wordt niet wordt gedaan. Het is de Geest die tot het doen van wat geschreven is drijft. En het gehele hart, de gehele ziel en alle krachten worden pas in werking gezet als iemand zich wendt tot de Heer. Als dat

niet onder het drijven van de Geest geschiedt, blijft het nieuwe verbond, blijven de nieuwe stenen tafelen dode letters, en ligt er niet slechts een sluier op het stralende gelaat van Mozes, maar versluieren wij zelf ons eigen hart om gehoor te geven aan het nieuwe verbond. Te snel hebben wij gelezen dat die sluier zou liggen over de synagoge, en dat wij bij voorbaat voor een versluiering gevrijwaard zouden zijn. En we hebben niet gelezen, misschien wel niet willen lezen, wat Paulus in die zelfde brief aan de kerk van Korinthe ook schrijft, dat er op gelijke manier ook een sluier kan liggen over ons evangelie (2 Kor.4,3).

CATHERINA, DE ZUIVERE

Wat we tot hier toe hebben bijeen gelezen aangaande Mozes is geen beschrijving van een devotie tot Mozes, die gemeengoed is,-verre van dat,- maar die gemeengoed zou kunnen worden in liturgie en prediking, in de christelijke kerk. Toch kruipt het bloed waar het niet kan gaan. Want al is er geen direkt nawijsbare devotie tot Mozes, zoals tot andere heiligen uit de kerkelijke kalender, er zijn sporen na te trekken hoe Mozes zijn rol gespeeld heeft bij de devotie en verering van heiligen. In de kerkelijke kalender is op 25 november plaats gegeven aan de gedachtenis van de heilige Catherina van Alexandrië. Zij heeft meer trekken bewaard van Mozes dan menigee bevroedt. De Oosterse kalender tekent bij die dag aan: gedachtenis van de heilige grote getuige, martelares, en alwijze Aekatherina, (Jekatherina), haar naam - wij noemen haar Catherina-betekent de altijd zuivere. Maar het is duidelijk dat het niet gaat om haar maagdelijkheid, maar om haar zuiverheid in de leer. Het romeinse missaal had op die dag een wonderlijke oratie, het gebed voor die dag:

God,
die de wet op het hoogtepunt van
de berg Sinai aan Mozes hebt gegeven,
en op de zelfde plaats op wonderbare
wijze door bemiddeling van engelen
het lichaam van de heilige Catherina,
maagd en martelares,
een plaats hebt gegeven,
verleen zo smeken wij,
dat wij vanwege haar verdiensten en
voorspraak,
tot de berg die Christus is, mogen
geraken.

Het is een van de weinige gebeden uit het missaal waarin de naam Mozes wordt genoemd, en dat is opmerkelijk. Maar ook wordt de wetgeving aan Mozes uitdrukkelijk vermeld, en dat is even opmerkelijk. En dat alles geschiedt met het oog op de heilige Catherina. Daarom is het noodzakelijk zich te verdiepen in de "geschiedenis" van de heilige. Van haar wordt verteld dat zij in Alexandrië protesteerde tegen de christenvervolgingen bij Maxentius. Zij moet het daarom opnemen tegen de filosofen van Alexandrië, maar zij verslaat door haar wijsheid deze wijsgeren. Daarop wordt zij veroordeeld te sterven op het rad, maar het rad breekt in stukken. Daarop wordt zij onthoofd. En zo gaat het verhaal verder, engelen brengen haar lichaam over naar de berg Sinai, de plaats waar Mozes de wet heeft ontvangen. Het klooster bij Sinai is tot op de dag van vandaag aan haar gewijd. In sommige verhalen wordt ook nog vermeld dat vòòr haar marteling Jezus zich met haar zou hebben verloofd; en die verloving is in Brugge op een meer zwierige manier door Memlinc verbeeld.

In dit verhaal van Catherina vallen vele, vele dingen op. Zij weet de heidense wijsgeren in Alexandrië te weerstaan. Let wel in Alexandrië waar de Griekse vertaling van Mozes en de profeten tot stand gekomen is. Het is derhalve niet moeilijk te raden waar zij haar wijsheid vandaan had: uit de Hebreeuwse geschriften, uit Mozes en de Profeten in het Grieks vertaald. Gesterkt door Mozes en de Profeten blijft zij staande. Zij wordt op het rad gemarteld, maar het rad breekt, en op die manier wordt de heidense kringloop doorbroken. Als zij toch, ten einde raad, door het zwaard sterft, wordt haar lichaam, door bemiddeling van engelen overgebracht naar de berg Sinai. Is dit alleen maar vrome legende? Alleen maar devote fantasie? De bemiddeling van engelen wordt in het Nieuwe Testament enkele malen vermeld, in *Hand 7,53* en in *Gal 3,19* waar gesproken wordt over de Wet, aan Mozes gegeven door bemiddeling van de engelen. Op gelijke wijze als engelen bemiddeld hebben bij de wetgeving, zo hebben engelen bemiddeld om het lichaam van Catherina op datzelfde hoogtepunt van de berg een plaats te geven. Catherina is op die manier geworden tot een personificatie van de Wet van Mozes, zij is de levende stem van Mozes, de belichaming van zijn

dienst, en zo treden engelen in haar dienst, zoals zij hun diensten hebben gegeven bij de gave van de wet aan Mozes. Welke een vreugde als de legende ons beschrijft hoe Jezus zich met haar heeft willen verloven, dat Hij de bruidegom heeft willen zijn van iemand die zo getuige en de belichaming is geweest van Mozes en de profeten, dat zij daar haar leven voor heeft willen geven. Zo heeft Jezus zich "verloofd" met Mozes en de Profeten. Zo is de betovering van de heidense kringloop doorbroken!
De devotie tot de heilige Catherina,- de patrones van de Universiteit van Parijs, en van zovele kerken in de middeleeuwen,- is een devotie tot de

wijsheid van Mozes, die zij belichaamt tot in haar laatste getuigenis. Zo houdt zij de gedachtenis aan Mozes levend, en engelen zijn haar daar dienstbaar bij. Wel verscholen, maar niet verloren leeft Mozes, de allerwijste wetgever, hoogtepunt van de geschiedschrijvers, hij die God gezien heeft, Mozes, onder ons voort.

Amsterdam 10 mei 1988.

Drs. Ben Hemelsoet.

Prof. Drs. B.P.M. Hemelsoet doceert aan de Katholieke Theologische Universiteit van Amsterdam.

MOZES IN KORAN EN MOSLIM MYSTIEK

Een oppervlakkige lezer van de koran realiseert zich waarschijnlijk niet hoe belangrijk Mozes in de boodschap van het Boek is. Dit wordt deels veroorzaakt door karakter en stijl van de koran. Deels doordat niet-moslims het vaak moeilijk vinden in te schatten hoe serieus Mohammed zijn voorgangers nam. Om dit te kunnen begrijpen is het noodzakelijk te zien hoe hij deelde in het bewustzijn van de roeping van zijn voorgangers en hoe hij de uitdagingen beleefde.

Wij moeten niet vergeten dat de figuren van zijn voorgangers die in de koran genoemd worden, voor Mohammed levende figuren waren. Hij sprak over hen als zijn broeders die hij respecteerde en die voor hem een voorbeeldfunctie vervulden.

Verwijzingen naar Mozes komen in de hele koran voor. En als men de chronologie van de openbaring aanhoudt zoals voorgesteld wordt door geleerden als Noeldeke, Bell en Blachère, kan men verwijzingen naar Mozes en zijn autoriteit aantreffen vanaf de eerste hoofdstukken die geopenbaard werden. Deze verwijzingen nemen toe in frequentie en detail tegen het eind van de Mekkaanse periode en lopen uit op de schitterende beschrijvingen van de twee ontmoetingen met God: bij de brandende struik en op de Sinai. In de Medinensische periode zien we Mozes'

ervaringen met zijn weerbarstige tijdgenoten verder uitgewerkt als een model voor Mohammeds eigen debatten met de joden die weigerden zijn boodschap, zijn rol of zijn autoriteit te accepteren. Het verslag van Mozes in de Koran vindt zijn hoogtepunt in de twee gebeurtenissen waar Mozes met God spreekt: bij de brandende struik en op de Sinai.

BRANDENDE STRUIK

In soera 28 wordt verteld hoe Mozes een Egyptenaar dood slaat. Mozes is overweldigd door de schok en door spijt en bidt om vergeving, want hij weet dat God de vergevende is. De volgende dag wordt hij gewaarschuwd en slaat op de vlucht. Tijdens zijn vlucht, bij Midian, wordt hij uitgenodigd naar het huis van Sju' aib, de Jethro van Exodus, te komen. Later trouwt hij met een van de dochters en als bruidschat wordt overeengekomen dat hij voor acht of tien jaar blijft werken.

Wanneer deze periode voorbij is, vertrekt Mozes met zijn vrouw naar Egypte. Het is op deze reis dat hij de brandende struik ontmoet en het verslag in soera 28 herhaalt voor een deel deze geschiedenis zoals die ook in soera 20 wordt weergegeven: "Toen Mozes de termijn had voltooid, en met zijn familie op reis ging, bemerkte hij een vuur in de richting van de berg Toer (Sinai). Hij zei tot zijn familie: Blijft hier, ik zie een vuur, misschien kan ik u nieuws of wat vuur daarvan brengen opdat gij u

moogt verwarmen". (soera 28, vers 29).

OPENBARING AAN DE SINAI

Voor ons doel is het niet nodig diep in te gaan op de details van de ontmoeting van Mozes met Farao. Na de plagen staat Farao toe dat de Israëlieten Egypte verlaten (zie soera 7, vers 134-137). Een dramatisch en ontroerend detail van deze episode staat in soera 10 vers 90 Farao zei: "Ik geloof dat er geen God is dan de God in wie de zonen van Israël geloven..."

Na het oversteken van de zee voert de tocht van de Israëlieten naar de berg Sinai. In soera 7 vers 142 krijgt Mozes van God de opdracht 40 dagen te vasten. De volgende en centrale episode, waarin de ontmoeting tussen God en Mozes beschreven wordt, volgt daarop. Mozes stortte neer als door de bliksem getroffen toen God zich aan de berg openbaarde en deze verbrijzelde.

Deze scènes worden in de koran met verschrikkelijke kracht verhaald in het Arabisch, dat een buitengewoon rhetorisch instrument is.

RAZI'S UITLEG

Commentatoren hebben zich beziggehouden met het leven van de profeten zoals die beschreven staan in de koran. Een voorbeeld van een dergelijk commentaar is 'Qisas al-anbiya' (verhalen over de profeten) door al-Thalabi (gestorven in 1035). Hij heeft zo zorgvuldig informatie over Mozes bijeengebracht dat zijn werk wel een meesterwerk genoemd wordt. De grote 12e eeuwse commentator Fakhr al-Din al-Razi memoreert veel bruikbare informatie over de wijze waarop de moslim gemeenschap Mozes zag. Hij legt bijvoorbeeld uit waarom het verhaal van Mozes geopenbaard werd aan Mohammed: om hem te bemoedigen met de ervaringen van de profeten voor hem, met name van Mozes, omdat hij zelf zeer grote beproevingen moest doorstaan. Zo zien wij hier plotseling een belangrijke functie van het verwijzen in de koran naar vroegere profeten, en daarmee ook een aspect dat Mohammed over het hoofd zag tijdens de succesvolle periodes in zijn leven, namelijk dat hij een man was die leed en die kracht en troost nodig had die de koran aanreikte, al-Razi geeft verder commentaar op de woorden: "Ik heb je uitgekozen, dus luister naar wat geopen-

baard wordt" (soera 20,13). Het bevel 'luister naar wat geopenbaard wordt' bevat het uiterste aan vrees en majesteit. Het is alsof God tegen Mozes zegt: een vreselijke taak krijg je opgelegd, dus bereid je erop voor, richt je er helemaal op. De woorden 'ik heb je uitgekozen' drukken aan de andere kant het uiterste in tederheid en genade uit. Dus het eerste deel brengt hem tot het uiterste in de hoop en het tweede deel tot het uiterste in vrees. al-Razi houdt zich vervolgens bezig met de vraag van God aan Mozes: "wat heb je in je rechterhand"? (soera 20, vers 17) God gebruikt, aldus el-Razi, eenvoudige dingen voor bijzondere doeleinden. al-Razi is zich erg bewust van menselijke emoties in en reacties op bepaalde gebeurtenissen. Hij vertelt dat Mozes geheel in verwarring was en verbijsterd door datgene wat God tot hem gesproken had. En daarom zei God: "Wat heb je daar in je rechterhand Mozes?" zodat hij zich zou realiseren dat hij in zijn rechterhand zijn staf hield. De bedoeling van deze episode is te laten zien dat God begreep dat Mozes overweldigd was door de goddelijke aanwezigheid en om hem terug te brengen naar de aardse realiteit hem naar iets gewoons vroeg als de staf, iets waarin Mozes zich niet kon vergissen.

Uit deze tekst in de koran spreekt de liefde van God voor zijn schepselen, zijn begrip voor hun verwarring en hun behoefte aan bemoediging. al-Razi is niet de enige binnen de islam die inzicht had in het menselijk kart. Vanuit de vroegste geschiedenis van de islam treffen we voorbeelden van dergelijke psycho-spiritualiteit aan waardoor menselijke ervaringen door de eeuwen heen ons naderbij komen.

Zo maakt ook Sulaiman (gestorven in 767) duidelijk hoe de passages in de koran over Mozes in veel moslims het voorbeeld om zelf tot een directe relatie met God te komen. Later werd Mozes dan ook gezien als een prototype van de perfecte mysticus.

MOZES, DOOR GOD BEMIND

Het is frappant te zien hoe de commentatoren zich bezighouden met de reacties van Mozes als de reacties van een mens op buitengewone ervaringen.

Tijdens de ontmoeting met God op de Sinai zegt Mozes tegen God: "Mijn Heer ,

toon (U) aan mij, opdat ik U moge aanschouwen" (soera 7,143). al-Razi gaat niet in op de mystieke implicaties van deze passage. Zijn voornaamste zorg is te argumenteren tegen diegenen die dit gedeelte gebruiken om te ontkennen dat een mens ooit God kan zien. Opnieuw wordt duidelijk hoe al-Razi de aandacht vestigt op de liefde van God voor zijn schepselen als hij ingaat op de weigering van dit verzoek door God. al-Razi benadrukt de gunsten die God Mozes verleent en waarvoor Mozes dankbaar kan zijn en die hem tot troost kunnen dienen nu hem dit verzoek geweigerd wordt: God zei: "O, Mozes Ik heb u door mijn zending en mijn woord boven alle mensen uitverkoren. Neem daarom hetgeen Ik u heb gegeven en behoort tot de dankbaren" (soera 7, vers 144). Zo leek het alsof God had gezegd: ik heb je verzoek geweigerd, maar ik heb je grote gunsten verleend, dus wees niet boos dat je mij niet gezien hebt.

PELGRIM EN BALLING

Een opvallend facet is de voorbereiding van Mozes op de ontmoeting met God. Hij krijgt de opdracht 30 dagen te vasten en later nog eens 10 dagen (soera 7,142). De grote mysticus al-Hallaj (gestorven in 922) ziet Mozes als een spirituele

pelgrim. Om de weg te vinden tot de Werkelijkheid, moet hij een balling worden en smalle wegen gaan, gemarkeerd door vuur in onherbergzame woestijnen. Dit beeld van Mozes als een pelgrim treffen we ook al vroeg aan in de christelijke traditie, waar het wordt gevonden bij Origenes en Gregorius van Nyassa.

Door het naderen van het vuur betreedt Mozes het mystieke domein van de nabijheid van God. Hij moet helemaal alleen het vuur naderen. Mozes, zegt al-Hallaj, moet alles van zichzelf achterlaten omdat de Uiteindelijke Werkelijkheid hem opeist. (Ook in de rabbijnse traditie leidde Mozes na zijn ontmoeting met God een celibatair leven). Zo leert het naderen van de brandende struik het geheim van het pad naar de mystieke eenwording. al-Hallaj verklaart: door de struik sprak het ongeschapen woord van God. Voor al-Hallaj is dit de garantie dat God zelf ook kan spreken via de tong van de mysticus.

In de bronnen vinden we verschillende commentaren op Gods antwoord op de vraag van Mozes. Zo zijn er verwijzingen naar God die tot Mozes sprak vanachter een sluier, anders zou Mozes vernietigd worden.

DE GROENE

In de koran wordt de opdracht van God aan Mozes om de ware godsdienst te prediken aan Farao en om aan Israëliëten de Torah over te brengen, zodanig beschreven dat Mozes zijn rol als boodschapper en wetgever overstijgt. Dit komt in de koran naar voren in de beschrijving van de ontmoeting met een mysterieuze figuur, een heilige, die door de commentatoren al-Khidr, de Groene, genoemd wordt. In soera 18 wordt deze ontmoeting beschreven: "Daar vonden zij één van onze dienaren, aan wie Wij onze barmhartigheid hadden bewezen en wie Wij van onze kennis hadden geschonken. Mozes zei tot hem: Mag ik u volgen dat gij mij onderwijst in de leiding, die u is onderwezen? Hij antwoordde: Gij kunt geen geduld hebben met mij. Want hoe kunt gij geduldig zijn over dingen die uw begrip te boven gaan. Hij zei: Indien het God behaagt, zult gij mij geduldig vinden en ik zal in geen enkel opzicht ongehoorzaam zijn. Hij zei: Welaan dan, indien gij mij wenst te volgen, stel mij nergens vragen over eer ik zelf daaromtrent tot u

spreek " (soera 18, vers 65-70). Zijn titel, al-Khidr, de Groene, wordt op verschillende manieren uitgelegd. Volgens een uitspraak van Mohammed, werd hij zo genoemd omdat hij op een keer op een witte vacht zat, die onder hem bevoog en groen werd. Mujahid geeft aan dat hij al-Khidr genoemd werd omdat, terwijl hij bad, alles groen werd. Groen werd gebruikt om het hoogste spirituele niveau aan te duiden. Een gids bij uitstek voor mystici. Hoe vervult al-Khidr deze rol en wat is Mozes' relatie tot hem? In elk geval blijkt uit het verhaal dat Mozes de handelwijze van zijn leermeester tot drie keer toe verkeerd heeft uitgelegd. De psychologische schok, veroorzaakt door het bewust worden van het feit dat hij verkeerd was geweest, is een middel om de geest voor geloof en spiritueel inzicht te openen.

De mysticus Abu Sa'id al Kharraz trekt een belangrijke les uit deze ontmoeting en zegt over de rol van Al-Khidr dat hij het spirituele bewustzijn van Mozes moest verhogen met het oog op diens publieke rol als profeet en wetgever. Door zijn optreden staat de profeet bloot aan de verleiding trots te worden. Daarom is er de voortdurende noodzaak herinnerd te worden aan zijn rol als boodschapper en aan de boodschap die hij aan de mensheid moet overbrengen.

IBN'ARABI

De grote mysticus Muhyi 'l-Din Ibn Arabi brengt met behulp van het korangedeelte over al-Khidr wel de meest opvallende psychologische inzichten naar voren over de roeping van Mozes. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat Ibn.Arabi's theosofie onaanvaardbaar is in veel delen van de moslim wereld. Zijn spirituele en psychologische inzichten zijn echter dusdanig waardevol dat zij - ook afgezien van zijn theosofische ideeën - vermeldenswaard zijn.

Hij laat zien dat alles een doel heeft en dat kwaad geen absoluut bestaan heeft. Het gaat hem om het verzoenen van de uiterlijke met de innerlijke werkelijkheid. Of anders gezegd: hij wil proberen de diepere betekenis van allerlei verschijnselen te ontdekken. Zo sloeg al-Khidr een gat in de boot, waardoor het leek alsof hij de opvarenden wilde laten verdrinken. In werkelijkheid wilde hij de mensen redden voor de slechte koning. Van de buitenkant

bezien was het doden van de Egyptenaar door Mozes een slechte daad en vluchtte hij uit angst voor straf. Nader beschouwd was het een daad waardoor een serie gebeurtenissen op gang kwam die leidde tot de redding van de Israëlieten uit Egypte.

Mozes, zegt Ibn Arabi, werd in beweging gebracht door liefde om te redden, want het principe van beweging is altijd liefde, hoe zeer de buitenstaander soms verward wordt door uiterlijke details. Ibn Arabi ziet in de redding van Mozes uit het water van de Nijl, nadat hij daarin was achtergelaten door zijn moeder (soera 28, vers 7), het beginmoment van diens roeping. Mozes werd toen gered door goddelijke kennis, precies zoals degenen, die dood zijn door onwetendheid tot leven komen door kennis. Dit is de uitleg die Ibn Arabi geeft bij de woorden van de koran: "Is hij, die dood was en wie Wij het leven gaven en voor wie Wij een licht maakten waardoor hij onder de mensen wandelt, gelijk aan hem, die in de duisternissen verblijft waaruit hij niet kan weggkomen?..." (soera 6, vers 122)

De mens wordt in staat van verwarring gebracht en beseft dat het bestaan ten diepste verwarring is.... het is spanning en beweging, en beweging is leven. Er is geen passiviteit en geen dood: er is bestaan en niet niet-zijn. In andere woorden: wat water betekent voor de dode aarde, dat betekent verwarring voor de mens. Ook Mozes werd in verwarring gebracht, waardoor spirituele groei mogelijk werd. In de optiek van Ibn.Arabi vertegenwoordigt al-Khidr als het ware het innerlijke aspek, namelijk spiritueel begrip. Het uiterlijk aspek van de goddelijke waarheid wordt in de wet verwoord zoals die door Mozes werd overgebracht.

GOD ZOEKEN

Dit verslag over Mozes, dat enig idee geeft van het belang van Mozes in de moslim traditie, laat iets zien van de rijkdom van de verschillende manieren waarop hij de religieuze verbeelding in de islam geïnspireerd heeft.

Het is niet nodig de betekenis van het verhaal van Mozes te beperken tot de joods-christelijke-moslim context. In bijna elke religieuzetraditie wordt er afzondering en eenzaamheid gevraagd van de toekomstige leraar. Siddharta, de latere Boeddha, was in verwarring bij

het zien van armoede, ziekte, ouderdom en dood, verliet zijn familie en huis om verlichting te zoeken. Mozes was verdwaald in de bergen. Hij had warmte en vuur nodig. In het vuur vond hij God. Want, zoals Ibn Arabi het stelde, God die tot Mozes sprak verscheen aan hem in deze vorm omdat Mozes op zoek was naar vuur. God verscheen aan hem in de vorm van wat hij zocht, zodat er geen gevaar bestond dat hij hem niet zou vinden. Want als God iemand dicht bij hem brengt, trekt hij diegene aan in een vorm die eerst niet herkend wordt zoals bij Mozes, die vuur nodig had en door deze behoefte naar God getrokken werd zonder dat hij zich dat realiseerde. En God sprak tot hem.

*) Anthony H. Johns heeft het artikel 'Moses in the Qur'an, finite and infinite dimensions of prophecy' gepubliceerd in *Encounter* (documents for muslim-christian understanding), nr. 141-142, january-february 1988.

Dit artikel is beknopt samengevat door Cora Kromdijk, docente godsdienst aan de oec. s.g. Het Baken/Almere en docente godsdienstwetenschap en oecumenica aan de Hogeschool Holland te Diemen.

Met dank aan *Encounter* dat gepubliceerd wordt door:

Pontificio Instituto di Studi Arabi e d'Islamistica
Piazza S. Apollinare, 49 - 00186 Rome -
Italie.

BOEKBESPREKING

Drs. J.C. Kraan, Bijbel en anders gelovigen, naar een bijbelse basis voor de ontmoeting met andersgelovigen, Kok, Kampen, 1987, 217 blz.

Kan de bijbel een basis verschaffen voor de ontmoeting met andersgelovigen en zo ja, welke? Het boek dat hier volmondig ja op zegt, richt zich allereerst tot mensen die anderen toerusten voor deze ontmoeting, met name in het onderwijs. De auteur is uitermate bekwaam om dit onderwerp te hanteren: als zendeling heeft hij jaren lang moslims ontmoet in Pakistan en als onderwijsman begeleidt hij sinds 1986 namens de Gereformeerde Kerken en de Unie "School en Evangelie" christelijke scholen met moslimleerlingen. Het boek wil "een theologische verantwoording zijn van het ontmoetingsonderwijs, een aanzet tot bezinning en een uitnodiging aan gemeenteleden en theologen om mee te denken en te discussiëren over deze zaken".

Om te laten zien of andere religies passen in God's heilsplan behandelt Kraan in deel I enkele teksten. Zo maakt het boek Jona duidelijk dat Gods liefde zich uitstrekt tot al zijn schepselen. En Luc. 15 leert dat zodra zonen de liefde van hun Vader gaan inperken, Hij onherkenbaar wordt. De godsvrezende heiden Cornelius wordt in Hand. 10 door God als een kind van het verbond beschouwd, hetgeen leidt tot bekering van

Petrus. Maar de auteur behandelt ook teksten die de ontmoeting met andersgelovigen lijken te blokkeren zoals de tekst in Gen. over Izaak en Ismaël (de suggestie dat Ismaël de stamvader is van de moslims wordt door veel moslims afgewezen cf. BEGRIP nr. 81 blz. 11 e.v.) en die m.b.t. Gal. 4:21-31; Hand. 4:12 en Joh. 14:6. Om deze teksten goed te begrijpen moet men steeds vragen: wie is de schrijver, wanneer is het geschreven, waar en voor wie?

In deel II wordt de volgende stelling onderbouwd: Wij zijn getuigen van het feit dat in Christus Gods Koninkrijk gekomen is dat alle volken zal omvatten. De bijbelse hoofdlijnen worden hier getrokken als een kader waarin de teksten en conclusies van deel I inpassen. Zo wordt de grote lijn van Israëls verkiezing tot heil der volken geschetst. En het nieuwe van het Nieuwe Testamenst ligt hierin dat in Christus het koninkrijk reeds gekomen is.

Dit deel laat ook zien (hfdst. 8) dat dialoog en getuigen elkaar niet uit- maar insluiten. De christelijke school hoeft haar identiteit dus niet op te geven als zij ontmoetingsschool wil zijn.

Deel III geeft in hoofdstuk 10 een samenvatting van het voorafgaande en belicht de spanning die voortdurend aanwezig is in bijbel en dialoog. Deze sectie gaat ook in op de verklaring van de Unie

" School en Evangelie " over de ontmoetingsschool. Het boek, dat een "must" is voor ieder die als christen andersgelovigen ontmoet, eindigt met 2 blz. bibliografie.

P. Reesink

Mijn geloof en dat van mijn bureu.
Theologische ontdekkingen door dialoog met anders-gelovigen. 64 blz.

Deze Nederlandse vertaling van een publikatie van de dialoogafdeling van de Wereldraad van Kerken is bedoeld als handreiking voor o.a. kerkelijke gespreksgroepen.

De studie is bedoeld als christelijk theologische bezinning op de betekenis van andere religies en andersgelovige medemensen.

In 9 hoofdstukken worden de volgende thema's behandeld : leven in een religieus pluriforme wereld, schepping, heilige boeken, Jezus Christus, de beleving van de verlossing, getuige zijn en een religieus pluriforme wereld, spiritualiteit, gemeenschap, hoop en visie.

Na een inleidende tekst en een kort commentaar eindigt elk hoofdstuk met suggesties en vragen ter discussie.

Te bestellen door overschrijving van f 8,50 op giro 51 31 53 t.n.v. Diensten-centrum GKN te Leusden o.v.v. Mijn geloof en dat van mijn bureu.

DE PRAKTIJK VAN DE ONTMOETING

MOHAMMED TERUG NAAR MAROKKO

Mohammed, nu praktisch 5 jaar oud, kwam als kind van 3 jaar naar Nederland. Hij leed van zijn geboorte af aan een afwijking aan de endeldarm. In Marokko was hij al vijf keer geopereerd, zonder afdoende resultaat. Hij kwam te logeren bij een oom in 's-Hertogenbosch. Huisarts, specialist en superspecialist kregen met hem te maken en hadden ook met hem te doen en geleidelijk werd wel duidelijk dat alleen een operatie echt soulaas zou bieden. De Marokkaanse oom en verdere familie konden geen oplossing vinden omdat er een zwaar financieel probleem was. Mohammed kon niet geholpen worden binnen de mogelijkheden van de Nederlandse Ziektewet of de Algemene Wet

Bijzondere Ziektekosten.

Twee Nederlanders hoorden van dit geval, raakte er verder mee bekend en besloten, na overleg met de Marokkaanse familie, dat er niets anders opzat dan een hulp-actie te beginnen en geld in te zamelen. Zij begonnen met ongegrond optimisme en aanvankelijk met bescheiden resultaat. Wel of geen toeval maar de NOS televisie-rubriek Paspoort vroeg eind februari in twee achtereenvolgende uitzendingen de aandacht van de Marokkanen in Nederland voor Mohammed en om geldelijke steun. Met succes. Dit was ook wel gewenst want de operatie was een vrij kostbare aangelegenheid.

Wel, beginnend vanaf een bescheiden f 3000.- liep het bedrag in weinig weken op tot zo'n f 38.000. Daar zaten een paar flinke giften van Nederlandse instellingen bij. Maar...maar... de eigenlijke gevers die het leeuwedeel hebben ingebracht zijn de vele honderden Marokkanen in Nederland geweest en Marokkaanse instellingen zoals moskeeën. Heel dikwijls is er gegeven uit een smalle tot zeer smalle beurs. Ook Nederlanders hebben zich niet onbetuigd gelaten.

Mohammed is op 21 april geopereerd. Hij herstelt zich heel goed en zal binnenkort weer naar Marokko terug kunnen. Daar was het om begonnen.

J. Heymeijer.
Waalwijk.

NIEUWE MOSKEE IN ARNHEM

Op vrijdag 20 mei werd de Marokkaanse moskee aan de van Oldenbarneveldtstraat 85a te Arnhem officieel door de burgemeester van die stad geopend. Drs. Rafiq Fris hield bij die gelegenheid een inleiding over de betekenis van de moskee als gebeds- en ontmoetingsruimte voor moslims.

Onder de vele genodigden bevond zich de voorzitter van de Raad van Kerken te Arnhem en leden van de plaatselijke werkgroep moslims-christenen. Van hen heeft met name Mw. C. Dubois veel werk verzet voor de opvang van Marokkaanse moslims en hun gezinnen. Ook de landelijke werkgroep Islam was uitgenodigd. Na onthaald te zijn op een Marokkaanse maaltijd, werden de gasten rondgeleid in de moskee. Op Zaterdag 22 oktober a.s.

vindt in Arnhem een ontmoetingsdag van moslims en christenen plaats.

LEEFBARE SAMENLEVING

Met moslims werken aan een leefbare samenleving. Zo luidde de enigszins idealistische titel van de 7 e studiedag op 16 april van de werkgroep islam van de Raad van Kerken. Ofschoon de praktijkvragen de voorrang hadden in workshops en plenum, werden de dieper liggende theologische vragen niet gemedend, zoals bijv. is onze zendingsplicht er niet allereerst op gericht God's liefde en gerechtigheid ruimte te geven en zichtbaar te maken in een samenleving waar steeds grotere groepen worden "uitgeworpen"?

De talrijke deelnemers verspreidden zich 's morgens over 5 workshops : kerkelijke ondersteuning bij gebedsruimten, moslimleerlingen op christelijke scholen, ontmoetingen tussen kerk en moskee, programma's met en voor vrouwen, jongeren en de tweede generatie. De rijkdom aan ervaringen, suggesties, vragen en conclusies was overdadig. Om er slechts één vraag uit te lichten: hebben moslimleerlingen op christelijke scholen recht op eigen godsdienst onderwijs ? Er wordt gedacht aan een vervolg in de vorm van kleinschalige, regionale consultaties.

Voor een uitvoeriger verslag zie "BLIJVOORBEELD", nr. 13, pag. 7 en 8 juni '88 (Postbus 19, 39700 AA Driebergen.)

Overwinningstr. 45, 3200 Leuven (tel.09-32-16-259218) Intekencosten : 500 BF, giro 000-047-0656-12.

POSTACADEMISCHE STUDIEDAG

Op 16 september van 9.45 tot 16 u. op de Boelelaan 1105, Amsterdam, kamer 14 a 39, vinden de volgende colleges plaats, allereerst bedoeld voor predikanten, maar ook anderen zijn welkom :

-Wat heeft God met Allah van doen, door prof. A.Wessels. Hierin wordt ingegaan op de positieve en negatieve bijbelse vooronderstellingen van het gesprek andersgelovigen. Is er sprake van analogie of van syncretisme ?

-Communicatie van christelijk geloof in een dialoogsituatie, door Drs. J. Slomp. Met welke hulpmiddelen leggen we het christelijk geloof uit aan moslims ? Met welke misverstanden moet men rekening houden ?

CURSUSAANBOD

De drie landelijke kerkelijke islam secretarissen (G. Speelman, J.Slomp, P.Reesink) hebben 11 suggesties opgesteld voor een plaatselijke cursus over de islam en/of ontmoeting met moslims. De suggesties gaan over organisatie, doelgroep, leiding, duur, aantallen deelnemers, financiën, werving, hulpmiddelen en een lijst van mogelijke onderwerpen.

Aan te vragen bij één van de drie functionarissen.

KOMENDE EVENEMENTEN

ISLAM EN KATECHESE

Op 17,18 en 19 augustus te Leuven (België) wijden de jaarlijkse Vliebergh Sencie Leergangen in de afdeling B Jodendom en Islam aan de vraag hoe men beide religies kan behandelen in de catechese.

Medewerking wordt verleend door prof. dr. A. Camps, Dr. Emilio Platti, pater Frank de Graeve s.j., Johan Leman o.p., Daniel Desmedt en Joris Baers.

Plaats : Maria Theresia College, Theologische faculteit, Sint Michielsstraat 6, Leuven. Aanmelding bij L. Frederix,

EXCUSES

Bij de vorige aflevering van BEGRIP hebben sommige abonnees extra porto-kosten moeten betalen, omdat de stempel "port payé" ontbrak. De port was echter wel betaald nl. als dagverwerking van periodieken. Het postburo in Den Bosch had de zending niet ongestempeld mogen laten vertrekken. We bieden onze verontschuldigen aan voor de overlast die zo ontstaan is voor sommige lezers.

P.R.

Groet van de Raad van Kerken in Nederland
aan de moslims in Nederland

Amersfoort, mei 1988

Aan de moslims in Nederland,

Geachte broeders en zusters,

Evenals vorige jaren groet de Raad van Kerken U ter gelegenheid van het feest aan het eind van de vastenmaand. Uw vasten kan voor vele christenen voor wie dit vreemd geworden is, een aanleiding tot herbezinning zijn. Vasten zet ons aan tot bezinning op de beleving van ons geloof. Daartoe behoort onder meer het besef, dat wij ons samen met U verantwoordelijk weten voor een leefbare samenleving. Hierbij denken wij ook aan het begrip khalifa in de Koran.

Dit betekent in Nederland in ieder geval gelijke rechten voor iedereen. In het zojuist verschenen rapport "Overheid, godsdienst en levensbeschouwing" worden, wat dit betreft, concrete voorstellen gedaan ten gunste van minderheden, dus ook van moslims. Vele christenen zullen zich met U verheugen over de nieuwe wet "openbare manifestaties", die het moslims mogelijk maakt de oproep tot gebed te laten horen buiten de moskee.

Met U willen wij ons blijvend inzetten voor de kwaliteit van het onderwijs, waarbij geen onderscheid gemaakt wordt tussen "witte" en "zwarte" scholen.

Op wereldniveau zijn gelovigen in toenemende mate verontrust over allerlei ontwikkelingen die het voortbestaan op onze planeet bedreigen. De Wereldraad van Kerken riep haar leden op tot een bezinningsproces over gerechtigheid, vrede en de heelheid van Gods schepping. De Nederlandse kerken hebben hierop positief gereageerd. Wij nodigen U uit om aan dit proces deel te nemen, omdat we ervan overtuigd zijn, dat deze zaken ook U ter harte gaan. Anderen kunnen leren van wat er in uw traditie over deze onderwerpen is gezegd. Op die manier kunnen we samen werken aan een samenleving die beter beantwoordt aan Gods bedoeling.

Wij wensen U een gezegende en gelukkige viering van de 'id al Fitr toe.

Basmalah, Iraq, XIX sec

'HET BESTE UIT BEGRIP'

"Evenals het blad "Begrip" beoogt "Het Beste uit Begrip" bij te dragen tot dialoog en goede verstandhouding. Uit de eerste vijf jaargangen werden 19 van de 55 artikelen herdrukt in vier rubrieken: islamitische feesten en rituelen, islamitische wetgeving, theologie en politiek en relatie tussen moslims en christenen. Aan de orde komen zo het vasten en het gebed, het vrome "gedenken" van de 99 namen van God, de bedevaart en het offerfeest, alsmede de taak van de imam en een vergelijking tussen moskee en kerk. De islamitische wet betreft voedselregels, huwelijksrecht, seksualiteit en positie van de vrouw. 'Islam en politiek' gaat o.a. over Libanon en Jeruzalem. Dit ligt iets verder van ons bed. Het vierde deel over relaties van moslims en christenen is van groot belang voor de dialoog. Het laat zien hoe moslims over Christus denken en hoe zij de gegevens van bijbel en koran met elkaar proberen te verzoenen, wat niet altijd lukt."

Dr. K.Wagtendonk.

De prijs van het boek bedraagt f 15,50 incl. porto.

REDACTIE BEGRIP

Oprichter

Pater P. Backx	Effenseweg 1 4838 BA Breda Tel:076 - 132825	Pastor
----------------	---	--------

R.K. Kerk

C.F.K. de Jong	Eymaelstraat 34 6412 AM Heerlen Tel: 045 - 726021	Theoloog met speciale aandacht voor de islam in Indonesië.
----------------	---	--

Dr. P. Reesink

Luybenstr.17 5211 BR 's-Hertogenbosch Tel: 073 - 145159	Relatieopbouw moslim-christenen, in dienst van Stg. Cura Migratorum. Eindredacteur.
---	--

Gereformeerde Kerken.

Drs. J. Slomp	Dienstencentrum Postbus 203 3830 AE Leusden Tel: 033 - 943244	Predikant in alg.dienst van de Gereformeerde kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving
---------------	--	--

Dr. M.van de Boom

v.d.Veerelaan 6 1181 RB Amstelveen Tel: 020 - 474308	Docent godsdienstwetenschap en oecumenica aan de opl. voor Godsdienstonderwijs (NLO) en Theologie (M.O.-A.B.) van de Vrije Leergangen te Diemen.
--	--

Ned. Herv. Kerk.

Drs. mw. G. Speelman	"Kerk en Wereld" Postbus 19 3970 AA Driebergen Tel; 03438 - 12241	Functionaris voor de relatie christenen/moslims, vanuit de Ned. Herv. Kerk.
----------------------	--	---

Islamitisch redactielid.

Dhr. 'L Hoessein Arrab	Vormingswerker Driebergen
------------------------	---------------------------

Administratie

A.v.d.Berg v.Beijnen	Luybenstraat 17	Abonnementen, administratie en verzending.
----------------------	-----------------	--

Illustraties

F.Kalb.	Tekenaar
---------	----------
